

ГРАМАТИЧНА БУДОВА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ. ПРОБЛЕМИ ДЕРИВАТОЛОГІЇ, МОРФОЛОГІЇ ТА СИНТАКСИСУ

О. А. Дубова
Національний університет кораблебудування
імені адмірала С. О. Макарова

СИСТЕМНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ТРАНСПОЗИЦІЙНИХ ЗМІН У МОВІ

У статті представлено результати дослідження транспозиційних змін як процесів, що регулюються тенденцією системи до симетричної організації і дією закону економії мовних засобів. Тенденція системи до симетричної організації визначає застосування транспозиційних змін для формування потенційної частини мови – предикативів (слів категорії стану). Застосування мовних транспозитів як засобів поповнення номінативних ресурсів наявних частин мови визначається дією закону економії мовних засобів.

Ключові слова: транспозиція, симетрична організація системи, закон економії мовних засобів, частина мови, морфологічна категорія, предикатив.

У загальному процесі розвитку мови найактивнішими і найпомітнішими є зміни її словникового складу, пов'язані з реалізацією потреб номінації. Ці зміни відбивають якісні і кількісні перетворення в семантичному просторі мови, а також у складі її номінативних способів і засобів. Зміни складу елементарних номінативних одиниць у сучасних мовах, що мають значний обсяг номінативних ресурсів, виявляються не лише у двопланових інноваціях (похідних словах і запозиченнях), а й в однопланових. Однопланові інновації є результатом семантичної деривації, вторинної номінації або транспозиції (переходу слів або форм слів до іншої частини мови).

Напевне, для визначення специфіки еволюції мови як комунікативно-семіотичної системи значимими стали б статистичні характеристики, співвідношення двопланових й однопланових інновацій. Однак навіть за відсутності статистичних даних цілком переконливим є той факт, що однопланові інновації належать до активних засобів поповнення

номінативних ресурсів сучасних мов, зокрема української. Очевидно, сам цей лінгвальний факт, щоб стати фактом лінгвістичної теорії, вимагає наукового осмислення як у світлі загальної проблеми мовної еволюції, так і відповідно до функціональних та експланаторних настанов сучасної лінгвістики [15, с. 144–238].

Для мов з виразними ознаками аморфізму необхідність застосування транспозиції як засобу розширення діапазону номінативних ресурсів має закономірну структурно-типологічну зумовленість. У мовах синтетичних, до яких належить українська мова, такої закономірної зумовленості не виявляється, оскільки вони мають потужний потенціал морфемного словотворення. Отже, виникає проблема визначення закономірності / довільності досить активного застосування транспозиції в синтетичних мовах.

Хоча дослідження транспозиції не є новітнім напрямом розбудови лінгвістичної теорії, однак у них спостерігаємо певну неоднозначність власне терміна “транспозиція”. У лінгвістичній терміносистемі він фіксується як полісемічний і водночас синонімічний термінам “конверсія”, “перехід частин мови”. Ми зупиняємося на терміні “транспозиція”, оскільки на відміну від терміна “конверсія” він застосовується лише до функціонально однорідних одиниць – номінативно елементарних (а не до комунікативних). Вважаємо доцільним обмежити обсяг цього терміна таким значенням: процес перетворення семантичної структури слова, за умови збереження формальної структури, результатом якого є утворення омонімів, що належать до різних частин мови.

Активні дослідження явищ транспозиції як в українській мові, так і в інших синтетичних мовах демонструють такі результати: 1) визначення різновидів транспозиції за співвідношенням з частиною мови, ознак якої набуває транспонована одиниця (субстантивізація, ад’єктивізація, нумералізація, прономіналізація, вербалізація, адвербіалізація, предикативізація, препозитивізація, інтер’єктивізація тощо), а також за усталеністю /оказіональністю (мовна і мовленнєва транспозиція) і за ступенем транспонованості; 2) визначення умов реалізації транспозиційних змін; 3) розробку прийомів аналізу транспонованих одиниць і диференціації міжчастиномовної омонімії; 4) спроби з’ясувати системні співвідношення між різновидами транспозиції і первинною частиномовною належністю слова [1; 2, с. 17; 3, с. 19–23; 4; 5; 6, с. 26–28; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13, с. 75; 16; 20; 21, с. 185].

У транспозиційних змін виявляється глибоке історичне коріння. Причому як результат транспозиції розглядається не лише омонімія слів, що належать до наявних частин мови, а й становлення лексичного складу нової частини мови. Загальновідомими є такі факти історії мови, які свідчать, що

результатом мовної транспозиції було формування нової частини мови – числівника, оскільки прості непохідні числівники утворилися в результаті транспозиції іменників або прикметників [11; 18].

Напевне, це чи не єдиною спробою розглянути явища транспозиції саме в аспекті визначення закономірностей є виявлення можливого звуження парадигми транспозита порівняно з транспонованим [13].

Метою нашої статті є формулювання загальних закономірностей, що визначають транспозиційні явища в українській мові як одній з синтетичних мов. У дослідженні транспозиції як явища сучасної української мови, в якому виявляється визначення специфіки еволюції мови як комунікативно-семіотичної системи, передбачається розгляд таких завдань: визначення ролі мовної і мовленнєвої транспозиції для формування лексичного складу мови; з'ясування причин, що зумовлюють транспозиційні процеси; визначення функцій транспозиційних змін; виявлення закономірностей, що регулюють транспозиційні процеси.

Специфікою мовленнєвих явищ транспозиції є те, що слова певної частини мови в нетипових для них синтаксичних позиціях набувають семантики, співвідносної з іншою частиною мови, однак таке використання слів не стає регулярним, а тому не фіксується як явище мови. Наприклад, *Вона обірвала розмову недбалим “Зустрінемося”*. Транспозит стає фактом мови не лише завдяки регулярному використанню, а й унаслідок такої повної асимілізації вторинній частині мови, за якої всі ознаки транспозита (семантичні, синтаксичні й морфологічні) уподібнюються цій вторинній частині мови (*благовірний, диспетчерська, майбутнє*).

Мовна транспозиція, на відміну від мовленнєвих змін, обмежена не лише обсягом одиниць, а й зв'язками різновидів транспозиційних явищ із певними частинами мови як джерелами транспозитів. Зокрема, якщо мовленнєва субстантивація може охоплювати будь-які мовні одиниці, то явищами мовної транспозиції є лише субстантивація прикметників, дієприкметників, займенників.

У розгляді питання про поповнення складу елементарних номінативних одиниць шляхом формування однопланових інновацій провідна роль належить мовній транспозиції, оскільки результатом саме мовних транспозиційних змін є поповнення номінативних ресурсів мови. Як мовну транспозицію в системі повнозначних частин мови сучасної української мови розглядаємо субстантивацію прикметників і дієприкметників, ад'єктивацію дієприкметників, адвербіалізацію іменників і дієприслівників, препозитивацію іменників і прислівників.

У переліку різновидів транспозиції, як правило, згадується прономіналізація. Однак прономіналізація радше належить до явищ власне лексико-семантичної деривації. Статус прономіналізації визначається місцем

займенникових слів у системі частин мови. Відсутність спільних для всіх займенників класифікаційних частиномовних ознак, аналогічність цих ознак з іншими частинами мови створює підстави для твердження, що “займенникові слова – це підкласи іменника, прикметника, числівника або прислівника” [6, с. 185]. Отже, прономіналізація не може вважатися явищем транспозиції як переходу слів або форм слів до іншої частини мови. Проніміналізацію варто розглядати як формування дійктивної семми в структурі лексичного значення іменника, прикметника або числівника з первинним денотативним значенням. Подібної кваліфікації набувають субстантивація займенникових іменників та ад'ективація займенникових прикметників, з тією лише відмінністю, що в цих випадках спостерігається формування конкретно-денотативної семми в структурі лексичного значення слова з первинним дійктивним значенням.

Як і більшість процесів, пов'язаних зі змінами словникового складу мови, транспозиційні процеси спричинені суперечностями, що виникають між наявними в мові номінативними засобами і змінюваними номінативними потребами мовного соціуму. Однак для кожного типу транспозиції зміст цих суперечностей можна дещо конкретизувати. Якщо ад'ективація й адвербіалізація спричинені необхідністю кількісного поповнення номінативних ресурсів мови засобами вираження нової семантики, то спричиненість субстантивації виявляється в суперечності між наявним номінативним засобом, яким є словосполучення “прикметник + іменник” або “дієприкметник + іменник”, і загальною еволюційною тенденцією мов до формування засобів, за допомогою яких може передаватися максимум інформації за мінімум часу [18]. Унаслідок дії цієї тенденції субстантивована прикметникова або дієприкметникова форма набуває функції однослівного засобу вираження не лише ознакової, а й предметної семантики.

Транспозиційні зміни в сучасній українській мові є процесами, призначення яких полягає як у поповненні номінативних ресурсів усталених у системі мови лексико-граматичних класів слів – частин мови, так й у формуванні лексичного складу потенційної частини мови – предикативів (слів категорії стану).

Застосування мовних транспозитів як засобів поповнення номінативних ресурсів наявних частин мови визначається дією закону економії мовних засобів. Конкретними виявами дії цього закону в транспозиційних змінах є, по-перше, тенденція до скорочення матеріального оформлення мовних засобів вираження певної семантики до мінімально необхідного обсягу (субстантивація прикметників і дієприкметників) і, по-друге, тенденція до максимального припустимого використання потенціалу наявних матеріальних форм для вираження нових значень (а не створення нових матеріальних форм).

Транспозиційні зміни, застосовувані для формування потенційної частини мови – предикативів, зумовлені дією загального правила системології – тенденції системи до симетричної організації. На мовному матеріалі ця закономірність реалізується в побудові фрагментів мовної системи за зразком симетричних опозицій. За умови протиставлення багатоаспектних членів бінарної опозиції за однією ознакою потенціал розвитку системи полягає в утворенні опозицій за іншими ознаками. Система набуває повного вигляду за умови реалізації кожного члена опозиції. Якщо при формуванні опозиції виявляється первинна відсутність засобів матеріальної репрезентації всіх членів опозиції, така відсутність ліквідується шляхом функціональної трансформації наявних ресурсів мови або утворенням нових. Аналогічні зміни Б. О. Серебренников уподібнював процесу заповнення порожніх клітинок у системі [21].

У частиномовній системі української мови спостерігаємо опозицію засобів вираження ознакової семантики за такими властивостями, як первинність / вторинність, предикативність / непередикативність. Ця опозиція матеріалізована в протиставленнях “первинна предикативна ознака (дієслово) – первинна непередикативна ознака (прикметник)”, “первинна непередикативна ознака (прикметник) – вторинна непередикативна ознака (прислівник)”. Однак в опозиціях “первинна предикативна ознака (дієслово) – вторинна предикативна ознака (x)”, “вторинна непередикативна ознака (прислівник) – вторинна предикативна ознака (x)” відсутня матеріалізація члена, що виражає вторинну предикативну ознаку. За наявності засобів вираження первинної непередикативної ознаки (прикметники), первинної предикативної ознаки (дієслова), вторинної непередикативної ознаки (прислівники) відсутність морфологізованого засобу вираження вторинної предикативної ознаки ліквідується шляхом функціональної трансформації – транспозиції форм тих частин мови, що уподібнені x-члену цієї симетричної опозиції за однією з властивостей ознакової семантики: дієприкметникових форм дієслова (мають значення предикативної ознаки) або прислівників (мають значення вторинної ознаки) (див. табл. 1).

Отже, формування предикативів (слів категорії стану) як специфічної частини мови являє собою процес симетризації системи засобів вираження ознакової семантики.

Однією з закономірних ознак транспозиційних змін є можливе звуження парадигми транспозита порівняно з транспонованим [13]. Однак зауважимо, що разом зі звуженням може виявлятися й ускладнення парадигми транспозита порівняно з транспонованим. В історії мови такі парадигматичні ускладнення спостерігалися при вербалізації дієприкметників, а в сучасній мові виявляються в предикативації прислівників і віддієслівних форм на *-но*, *-то*. Транспозиційні зміни,

зумовлені дією закону економії мовних засобів, можуть супроводжуватися як звуженням словозмінної парадигми транспозитів порівняно з транспонованими (субстантивізація, адвербіалізація), так і збереженням незмінного обсягу парадигми (ад'єктивізація).

Таблиця 1

**Матеріальна репрезентація опозиції
засобів вираження ознакової семантики**

<i>Тип ознакової семантики:</i>	<i>первинна ознака</i>	<i>вторинна ознака</i>
непредикативна ознака	↓ → прикметник (<i>Веселі діти грають / розважаються</i>)	↓ → прислівник (<i>Діти грають / розважаються весело</i>)
предикативна ознака	↓ → дієслово (<i>Листи надіслали минулого тижня. / Листи надіслані минулого тижня. / Перегляньте листи, надіслані минулого тижня.</i>)	↓ → x-член (<i>Дітям весело / Листи надіслано</i>)

Такі розбіжності кількісних співвідношень парадигм транспозитів і транспонованих свідчать про те, що звуження обсягу парадигми не є закономірним процесом, який супроводжує транспозицію. Усі типи кількісних співвідношень парадигм транспозитів і транспонованих визначаються характером семантичних змін транспонованого в процесі утворення транспозита. Якщо транспозити є засобом поповнення частин мови з непроцесуальною загальночастиномовною семантикою, то парадигми таких транспозитів не перевищують склад парадигми транспонованих (пор. парадигми субстантивованих прикметників, дієприкметників з транспонованими, ад'єктивованих дієприкметників з дієприкметниками, адвербіалізованих слів, що мають нульову парадигму, з парадигмою іменників). Якщо транспозити є засобом поповнення частини мови з процесуальною загальночастиномовною семантикою (для сучасної української мови – слів категорії стану, а в історії мови – дієслів), то

парадигми таких транспозитів набувають більшого обсягу порівняно з транспонованим.

Формування мовних транспозитів як засобів поповнення номінативних ресурсів частин мови з непроцесуальною загальночастиномовною семантикою регулярно супроводжується скороченням обсягу категорійних морфологічних значень (при ад'єктивації дієприкметників скорочуються категорійні значення виду і стану), як взагалі, так і в окремих їхніх елементарних реалізаціях (при субстантивації прикметників скорочується варіювання значень категорії роду, а іноді й значень категорії числа). Скорочення обсягу категорійних морфологічних значень зумовлене тим, що транспозити, формуючись як засоби вираження нових (порівняно з транспонованими) лексичних значень, ускладнюють свою лексичну семантику за рахунок тих елементів, що є аналогами елементів граматичної (синтаксичної або морфологічної) семантики. Унаслідок цього обсяг елементів граматичної семантики скорочується, а отже, скорочується обсяг засобів вираження граматичної семантики – морфологічних форм і, як результат, скорочується обсяг парадигми.

Субстантивація дієприкметників і прикметників супроводжується тим, що синтагматична атрибутивно-субстантивна семантика перетворюється на елемент у структурі лексичної семантики, тому синтагматичні словозмінні категорії перетворюються на референційні (відмінок і число) і на синтагматичну несловозмінну (рід). Результатом може стати скорочення числових значень (тільки одиниця – *майбутнє*, або тільки множина – *підйомні*), родових значень (субстантивоване слово має тільки одне з трьох родових значень).

У результаті адвербіалізації синтаксемна семантика перетворюється на лексичну, релятивна семантика виявляється репрезентованою в структурі лексичного значення, тому морфологічні категорії стають надлишковими для загальної семантичної структури слова і повністю втрачаються.

При ад'єктивації лексичне значення ускладнюється елементами-аналогами складників загальночастиномовного граматичного значення (дія), і тому нейтралізуються ті категорії, які репрезентували процесуальне значення – категорії виду і стану.

Формування транспозитів, що утворюють лексичний склад частини мови з процесуальною загальночастиномовною семантикою, супроводжується ускладненням парадигми таких транспозитів.

Регулярне використання певної частини прислівників (*безлюдно, весело, відомо, порожньо, тепло*) і пасивних дієприкметників (*засвідчено, поширено, встановлено*) у функції предикатів односкладних речень зумовлює набуття прислівниковими і дієприкметниковими формами не тільки синтаксичної специфіки, а й морфологічної. У цих слів виявляються ознаки формування

парадигми аналітичних форм, що є засобами вираження предикативних категорій способу й часу. Незважаючи на однойменність із категоріями дієслова, у предикативів формуються двограмемна категорія способу (грамеми умовного і дійсного способу) і триграмемна категорія часу (грамеми теперішнього, минулого й майбутнього). На відміну від дієслова категорія способу предикативів не має у своїй семантичній структурі грамеми наказового способу, а категорія часу – грамеми давноминулого. Особливості формування парадигми предикативів-транспозитів порівняно з первинними частиномовними ознаками транспонованих словоформ свідчать про те, що в процесі транспозиції парадигма транспонованих може ускладнюватися (транспозиція прислівників) або якісно змінюватися (транспозиція іменників і дієприкметників). Отже, формування специфічних морфологічних властивостей потенційної частини мови – предикативів виявляється у становленні відповідного комплексу категорій і зумовлює зміни морфологічної семантики і ускладнення парадигми транспозитів порівняно з транспонованими.

Виявлені закономірності транспозиційних змін можна узагальнити в таких висновках: 1) транспозиційні зміни, застосовувані для формування потенційної частини мови – предикативів, зумовлені дією загального правила системології – тенденції системи до симетричної організації; формування мовних транспозитів як засобів поповнення номінативних ресурсів наявних частин мови визначається дією закону економії мовних засобів; 2) становлення потенційної частини мови як граматичного класу зі специфічними морфологічними властивостями виявляється у формуванні відповідного комплексу категорій і зумовлює ускладнення парадигми транспозитів формами предикативних категорій; 3) формування мовних транспозитів як засобів поповнення номінативних ресурсів частин мови з непередикативною семантикою регулярно супроводжується скороченням обсягу категорійних морфологічних значень. Таке скорочення зумовлене тим, що ресурсом для нових лексичних значень транспозитів елементи, які є аналогами елементів граматичної (синтаксичної або морфологічної) семантики транспонованих словоформ.

Отже, загальна модель семантичних змін, що виявляються в процесі транспозиції, така: ускладнення загальночастиномовної семантики транспозитів значенням предикативності супроводжується ускладненням категорійних значень, а ускладнення лексичного значення транспозитів – скороченням обсягу категорійних значень.

З огляду на те, що мовні закони мають переважно статистичний, а не абсолютний зміст, перспективи подальшого дослідження вбачаємо в тому, щоб дослідити регулярність / нерегулярність впливу тенденції системи до симетричної організації на кожний тип транспозиційних змін.

Л і т е р а т у р а :

1. Баудер А. Я. К лингвистической интерпретации явлений переходности в грамматическом строе русского языка / А. Я. Баудер // Филологические науки. – 1980. – № 5. – С. 79–81.
2. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения / В. В. Богданов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. – 204 с.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / Іван Романович Вихованець. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.
4. Вихованець І. Р. Різновиди транспозиції / І. Р. Вихованець // Актуальні проблеми граматики : зб. наук. праць / редкол. : Василь Ожоган (відп. ред.) [та ін.]. – Кіровоград : Вид-во КДПУ ім. Володимира Винниченка, 1997. – С. 57–60.
5. Вихованець І. Р. Транспозиція / І. Р. Вихованець // Українська мова: Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. ; 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во “Укр. енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 692.
6. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / Іван Романович Вихованець, Катерина Григорівна Городенська. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
7. Гнатюк Г. М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові / Галина Макарівна Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1982. – 248 с.
8. Данилюк І. Г. Синкретизм у системі частин мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / І. Г. Данилюк – Донецьк, 2006. – 20 с.
9. Дубова О. А. Структурно-семантичні зміни синтетичних та аналітичних конструкцій в умовах морфологічної транспозиції (на матеріалі сучасних української та російської мов) / О. А. Дубова // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія: Філологія. – 1999. – Т. 2, № 2. – С. 86–91.
10. Жаботинская С. А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных / С. А. Жаботинская – М. : ИЯ РАН, 1992. – 216 с.
11. Калечиц Е. П. Явления перехода в системе частей речи / Е. П. Калечиц. – Новосибирск : Наука, 1991. – 215 с.
12. Ким О. М. Транспозиция на уровне частей речи и явление омонимии в современном русском языке / О. М. Ким. – Ташкент, 1978. – 246 с.
13. Клименко Н. Ф. Конверсия / Н. Ф. Клименко // Українська мова: Енциклопедія : 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 265–266.
14. Кубрякова Е. С. Деривация, транспозиция, конверсия / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1974. – № 5. – С. 64–76.
15. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. – М. : Изд-во РГУ, 1995. – С. 144–238.
16. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Наука, 1978. – 358 с.

17. *Лукінова Т. Б.* Числівник в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис) / Тетяна Борисівна Лукінова. – К. : Наукова думка, 2000. – 370 с.
18. *Николаева Т. М.* Диахрония или эволюция (Об одной тенденции развития языка) / Т. М. Николаева // Вопросы языкознания. – 1991. – № 2. – С. 12–26.
19. *Ожоган В. М.* Транспозиційні процеси у складі прономінативних слів / В. М. Ожоган // Граматика слова і граматики мови : зб. наук. праць, присвячений ювілею д-ра філол. наук, проф., чл.-кор. НАН України, зав. відділу граматики та історії укр. мови Ін-ту укр. мови НАН України І. Р. Вихованця / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – С. 97–114.
20. *Серебрянников Б. А.* Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление / Борис Александрович Серебрянников. – М. : Наука, 1988. – 242 с.
21. *Степанов Ю. С.* Имена. Предикаты. Предложения / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.

R e f e r e n c e s :

1. *Bauder A. Ya.* К лингвистической интерпретации явления переходности в грамматическом строе русского языка [Towards a linguistic interpretation of the phenomena of transitivity in the temple system of the Russian language] / A. Ya. Bauder // Filologicheskiye nauki. – 1980. – № 5. – S. 79–81.
2. *Bogdanov V. V.* Semantiko-sintaksicheskaya orhanizatsiya predlozheniya [Semantico-syntactic organization of the sentence] / V. V. Bohdanov. – L. : Izd-vo Lenyng. un-ta, 1977. – 204 s.
3. *Vykhovanets I. R.* Chastyny movy v semantiko-hramatichnomu aspekti [Parts of speech in semantic-grammatical asp] / Ivan Romanovych Vykhovanets. – K. : Naukova dumka, 1988. – 256 s.
4. *Vykhovanets I. R.* Riznovydy transpozitsii [Varieties of transposition] / I. R. Vykhovanets // Aktualni problemy hramatyky : zb. nauk. prats / Redkol. : Vasyly Ozhohan (vidp. red.) ta in. – Kirovohrad : Vyd-vo KDPU im. Volodymyra Vynnychenka, 1997. – S. 57–60.
5. *Vykhovanets I. R.* Transpozitsiia [Transposition] / I. R. Vykhovanets // Ukrainska mova: Entsyklopediia / Redkol. : V. M. Rusanivskiy, O. O. Taranenko (spivholovy), M. P. Zyabluk ta in. ; 2-he vyd., vypr. i dop. – K. : Vyd-vo "Ukr. entsyklopediia" im. M. P. Bazhana, 2004. – S. 692.
6. *Vykhovanets I. R.* Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy: Akademichna hramatyka ukrainskoi movy [Theoretical morphology of the Ukrainian language: Academic grammar of the Ukrainian language] / Ivan Romanovych Vykhovanets, Kateryna Hryhorivna Horodenska. – K. : Pulsary, 2004. – 400 s.
7. *Hnatiuk H. M.* Diieprykmetnyk u suchasniy ukrainskiy literaturniy movi [A participle in the modern Ukrainian literary language] / Halyna Makarivna Hnatiuk. – K. : Naukova dumka, 1982. – 248 s.
8. *Danyliuk I. H.* Synkretizm u systemi chastyn movy [Syncretism in the system of parts of speech] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenia kand. filol. Nauk : spets. 10.02.01 "Ukrainska mova" / I. H. Danyluk. – Donetsk, 2006. – 20 s.

9. *Dubova O. A.* Strukturno-semantychni zminy syntetychnykh ta analitychnykh konstruktsii v umovakh morfolohichnoi transpozitsii (na materiali suchasnykh ukrainskoi ta rosiiskoi mov) [Structural-semantic changes of synthetic and analytical constructions in conditions of morphological transposition (on the material of modern Ukrainian and Russian languages)] / O. A. Dubova // Visnyk Kyivskoho lnhvistychnoho universytetu. Serii: Filolohiya. – 1999. – T. 2, № 2. – S. 86–91.
10. *Zhabotinskaya S. A.* Kognitivnyie i nominativnyie aspekty klassa chislitelnyih [Cognitive and nominative aspects of the class of numerals] / S. A. Zhabotinskaya. – M. : IYa RAN, 1992. – 216 s.
11. *Kalechits E. P.* Yavleniya perekhoda v sisteme chastey rechi [The phenomena of transition in the system of parts of speech] / E. P. Kalechits – Novosibirsk : Nauka, 1991. – 215 s.
12. *Kim O. M.* Transpozitsiya na urovne chastey rechi i yavlenie omonimii v sovremennom russkom yazyike [The phenomena of transition in the system of parts of speech Transposition at the level of parts of speech and the phenomenon of homonymy in modern Russian] / O. M. Kim. – Tashkent, 1978. – 246 s.
13. *Klymenko N. F.* Konversiiia [Conversions] / N. F. Klymenko // Ukrainska mova: Entsyklopediia ; 2-he vyd., vypr. i dop. – K. : Vyd-vo “Ukr. entsykl.” im. M. P. Bazhana, 2004. – S. 265–266.
14. *Kubryakova E. S.* Derivatsiya, transpozitsiya, konversiya [Derivation, Transposition, Conversion] / E. S. Kubryakova // Voprosy yazyikoznaniya. – 1974. – № 5. – S. 64–76.
15. *Kubryakova E. S.* Evolyutsiya lingvisticheskikh idey vo vtoroy polovine HH veka (opyit paradigmalnogo analiza) [Evolution of linguistic ideas in the second half of the twentieth century (the experience of paradigm analysis)] / E. S. Kubryakova // Yazyik i nauka kontsa 20 veka. – M. : Izd-vo RGU, 1995. – S. 144–238.
16. *Kubryakova E. S.* Chasti rechi v onomasiologicheskomo osveschenii [Parts of speech in onomasiological lighting] / Elena Samoylovna Kubryakova. – M. : Nauka, 1978. – 358 s.
17. *Lukinova T. B.* Chyslivnyk v slovianskykh movakh (porivnialno-istorychnyi narys) [Numerals in Slavic languages (comparative historical sketch)] / Tetiana Borysivna Lukinova. – K. : Naukova dumka, 2000. – 370 s.
18. *Nikolaeva T. M.* Diahroniya ili evolyutsiya (Ob odnoy tendentsii razvitiya yazyika) [Diachrony or evolution (On one tendency of language development)] / T. M. Nikolaeva // Voprosy yazyikoznaniya. – 1991. – № 2. – S. 12–26.
19. *Ozhohan V. M.* Transpozitsiini protsesy u skladi pronominyvnykh sliv [Transpositional processes consisting of prominent words] / V. M. Ozhohan // Hramatyka slova i hramatyka movy: zb. nauk. prats, prysviachenyi yuvileiu d-ra filol. nauk, prof., chl.-kor. NAN Ukrainy, zav. viddilu hramatyky ta istorii ukr. movy In-tu ukr. movy NAN Ukrainy I. R. Vykhovantsia / Ukl.: Anatolii Zahnitko (nauk. red.) ta in. – Donetsk : DonNU, 2005. – S. 97–114.
20. *Serebrennikov B. A.* Rol chelovecheskogo faktora v yazyike: Yazyik i myshlenie [The Role of the Human Factor in Language: Language and Thinking] / Boris Aleksandrovich Serebrennikov. – M. : Nauka, 1988. – 242 s.
21. *Stepanov Yu. S.* Imena. Predikaty. Predlozheniya [Names. Predicates. Sentences] / Yuriy Sergeevich Stepanov. – M. : Nauka, 1981. – 360 s.

Дубовая Е. А. Системные закономерности транспозиционных изменений в языке.

В статье представлены результаты исследования транспозиционных изменений как процессов, регулируемых тенденцией системы к симметричной организации и действием закона экономии языковых средств. Тенденция системы к симметричной организации определяет применение транспозиционных изменений для формирования потенциальной части речи – предикатива (слов категории состояния). Применение языковых транспозитов как средств пополнения номинативных ресурсов имеющихся частей речи определяется действием закона экономии языковых средств.

Ключевые слова: транспозиция, симметричная организация системы, закон экономии языковых средств, часть речи, морфологическая категория, предикатив.

Dubova O. A. Systemic patterns of transposition changes in language.

The article presents the results of the research of transpositional changes as the processes which are regulated by the system tendency to symmetrical organization and the law of language means economy. The revealed patterns of transposition changes can be summarized in the following conclusions: 1) the transposition changes are used to form a potential part of the language – the predicates due to the general rule of systemology – the tendencies of the system to symmetric organization; formation of linguistic transposites as means of replenishment of nominal resources of existing parts of the language is determined by an effect of the law of economy of language means; 2) the formation of a potential part of the language as a grammatical class with specific morphological properties is manifested in the formation of the corresponding set of categories and predetermines the complication of the paradigm of transposites by the forms of predicative categories; 3) the formation of linguistic transposites as means of replenishing nominative resources of parts of the language with unpredicative semantics is regularly accompanied by a reduction in the volume of categorical morphological values. Such a reduction is conditioned by the fact that the resource for new lexical values of transposites is an analogue of the elements of the grammatical (syntactic or morphological) semantics of transposed word forms.

Keywords: transposition, system symmetrical organization, language means economy law, part of speech, morphological category, predicatives.

О. І. Леута

**Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

КОМПЛЕКСНИЙ ПОГЛЯД НА ФУНКЦІЇ ДІЄСЛОВА В РЕЧЕННІ

У статті зосереджено увагу на проблемі функцій дієслова у структурі речення. У ній розширено й деталізовано обсяг функцій, з'ясовано їх природу та роль у формуванні різноманітних синтаксичних утворень, виявлено функційну зумовленість дієслів належністю до певних лексико-семантичних груп, простежено зміну семантики дієслова, пов'язану з виконанням ним певних функцій. Особливу увагу звернено на поєднання функцій дієслова у реченні та різноманітне їх комбінування.

Ключові слова: актуалізація, предикативність, копулятивність, експлікатор, модифікатор, компенсатор, релятор.